

[דף סיכום בחינה](#)

מזהה בחינה: 001000252417 מזהה סטודנט: 180164

שם קורס: משפט ושיפוט בתקופת המשנה והתלמוד

מספר שאלה	ניקוד מירבי	ציון
1.1	10.00	
1.2	11.00	
1.3	12.00	
2.1	8.00	8.00
2.2	8.00	8.00
2.3	9.00	9.00
2.4	8.00	8.00
3.1	10.00	10.00
3.2	10.00	10.00
3.3	13.00	13.00
4.1	8.00	8.00
4.2	8.00	8.00
4.3	8.00	8.00
4.4	9.00	9.00
5	1.00	1.00

ציון בחינה סופי : 100.00

הבחינה הבדוקה בעמודים הבאים

ד"ר חיים שפירא
משפט ושיפוט בתקופת המשנה והתלמוד

תשפ"א; מועד ב

הוראות

משך הבחינה: שעתיים וחצי

הבחינה בחומר סגור

ענו על **שלוש שאלות מתוך ארבע** (לכל שאלה משקל שווה).

כל תשובה **עד 1000 מילים (=2.5 עמודים בכתב יד)**.

נמקו את תשובותיכם ובססו אותם על המקורות. במקום שיש במקורות או במחקר דעות שונות עליכם לפרטן.

בהצלחה!

הרקע ליסודו של ב"ד ביבנה הוא חורבן המקדש. בשנת 70 נחרב המקדש, ועוד לפני כן, מסופר על רבי יוחנן בן זכאי שנפגש עם אספסיאנוס ונכנע וביקש את יבנה (לפני מסורת אחת את יבנה וחכמייה+תרופה לאחד החכמים+שולשלת רבן גמליאל, ולפי מסורת שניה רק את יבנה וחכמיה). בעצם כאשר נחרב המקדש, בטל המרכז הרוחני-פוליטי-חברתי-כלכלי של העם. רבן יוחנן מקים את המרכז הזה ביבנה על רקע התבוסה לרומא, הוא לא מסכים עם הקנאים ונכנע למעשה לרמואים. המרכז מוקם ביבנה בעיקר כי יבנה הייתה עיר נוכרית. מה הכוונה? הייתה במקור עיר מעורבת, אך שימשה בזמן החורבן גם כעיר מקלט ליהודים הנכנעים. כלומר, לפי הסבר זה בעצם רבן יוחנן בן זכאי לא בא מול קיסר רומא שכשווה בין שווים, אלא נכנע לו וביקש בסך הכל חוסש דת והקמה של מרכז רוחני בעיר המקלט ששימשה את היהודים הנכנעים. לכן גם הגרסה שטוענת שביקש רק את יבנה נשמעת יותר הגיונית (אם ביקש גם את יבנה וחכמיה גם תרופסה וגם שושלת, והיה בעמדה כזאת לביקש את כל הדברים, מדדוע לא ביקש לא להחריב את ירושלים והמקדש?). אפשר לחלק את תקופת יבנה לשני חלקים- תקופת ההקמה- תקופת רבןמי8וחנן בן זכאי. (70-90 בערך). ותקופת רבן גמליאל (90-120 בערך)- תקופת השיא של בית הדין ביבנה. המוסד עמד עד למרד בר כוכבא (132), שפרץ בעקבות הפיכת ירושלים ליר רומית ובנייתמקדש ליופיטר. לאחר תוקפת יבנה עבר בית הדין לאושא בגליל.

לבית הדין ביבנה היו מספר תפקידים- ראשית- 1-קידוש החודש ועיבור השנה- הסיפור המפורסם על רבן גמליאל ורבי יהושע, שרבן גמליאל אמר לו תבוא עליי "במקלך ובמעוטייך", כלומר תחלל את יום הכיפורים לשיטתך ותקשיב לקביעתו של בית הדין. רבי עקיבא שכנע את רבי יהושע להגיע, בתירוץ של "אשר תקבעו אותם"- אתם אלה שקובעים. (מסופר על הדרך בה היו קובעים את ראשית החודש- היה מראה ציורים- לא נסמך רק על העדות אלא גם היה חישוב פנימי- תשובה לאלה שביקרו את קביעת ביה"ד למרות שהיא לא הייתה הגיונית מבחינה אסטרונומית "כרסה בין שיניה".

2- תפקיד של מרכז לימודי רוחני- בית מדרש. יש את הסיפור המפורסם על הדחתו של רבן גמליאל בויכוח שהיה לו עם רבי יהושע האם תפילת ערבית חובה או לא (זה בעצם קשור להוראות).

3- תפקיד חקיקתי- ע"י תקנות, הוראות ועדויות למשל תקנה על כך שבראש השנה שחל להיות בשבת תוקעים ביבנה. כי בבית הדין ביבנה מקדשים את החודש. עדויות- מסורות הלכתית קדומה שהובאה לבית הדין והוא החליט האם לקבלה/ לחדשה או לא. דוגמא- יש מסורת שאומרת שכהן תורם שקל הוא לא חוטא. לא מקבלים את המוסרת הזאת מכיוון שמבינים שהיא נוצרה כדי שכהנים לא יצטרכו לשלם תרומה. נקבע שכהנים חייבים בתרומה. הוראות- שאלות שנשאלו החכמים ביבנה, אך הייתה לשאלה אופי כללי. כמו השאלה האם תפילת ערבית חובה או רשות.

לא מסופר ממש על השיפוט ביבנה, במיוחד דיני נפשות (וזה הגיוני גם מבחינה פנימית יהודית- "מעם מזבחי תקחנו למות, וגם מבחינה חיצונית רומאית- ניטלה היכולת לדון דיני נפשות לפי המסורת 40 שנה לפני החורבן או אחרי החורבן).

כמו שכבר הזכרתי בשאלה הקודמת, לבית הדין ביבנה הייתה סמכות חקיקה רחבה. סמכות חקיקה זאת, מורכבת משלושה חלקים, שלושה דרכי חקיקה- חלק ראשון- תקנות- למשל התקנה שבראש חודש שחל להיות בשבת תוקעים בשופר ביבנה. הסיבה לכך הייתה משום ששם קידשו את החודש וידעו במדיוק האם ראש השנה או לא, ולכן תקעו. בשאר המקומות לא ידעו (האם היוו ראש השנה או מחר, מכיוון שקידשו את החודש רק בבית הדין ביבנה, ולכן לא תקעו בשופר). עדויות- מסורות הלכתיות קדומה שהובאה לבית הדין והוא החליט האם לקבלה/ לחדשה או לא. דוגמא- יש מסורת שאומרת שכהן תורם שקל הוא לא חוטא. בית הדין לא מקבל את המסורת הזאת מכיוון שמבינים שהיא נוצרה כדי שכהנים לא יצטרכו לשלם תרומה (כהן שלא תורם שקל חוטא). הוראות- שאלות שנשאלו החכמים ביבנה, אך הייתה לשאלה אופי כללי. היה נפתח בשאל, אם לא פתח כך, אז רצה להעביר תוכחה. דגומה להוראות- כמו השאלה האם תפילת ערבית חובה או רשות. שאלה זו שאלו את רבי יהושע ואמר להם היא רשות (מכיוון שהתפילות הם כנגד הקורבנות- שחרית-תמיד, מנחה-בין ערביים), משום שלערבית אין קורבן כנגדה אז היא רשות. שאלה זו נשאלה בבית הדין ורבן גמליאל אומר שהיא תפילה חובה- ושואל את רבי יהושע האם הוא אמר שתפילת ערבית רשות, משפיל אותו, מדיחים את רבן גמליאל. דוגמא נוספת- האם שמונה עשרה או מעין שמונה. דוגמא נוספת- מחלוקת שהייתה בין רבי יהושע לרבן גמליאל על השביעית.

תהליך הסמיכה הבזמנני היה לשבת בישיבה. כלומר בית הדין היה בנוי ככה שיש את הדיינים שיושבים בחזית, מולם התלמידים. כאשר תלמיד מונה לחכם הוא למעשה יושב בישיבה- הוא עובר מספסלי התלמידים לספסלי הדיינים. מספר הדיינים בבית הדין ביבנה לא היה קבוע, יש עדויות על 7, על 72 (בן עזאי) ואפילו על 85. ההרכב של הדיינים לא קבוע, ובית הדין לא קבוע. ניתן לשנות את החקיקה ע"י בית דין גדול בחכמה ובמניין. החכמים שמינו אותם לחברים בבית הדין כונו בשם רבי- אדון - אך למעשה פירושו של דבר היה שתואר זה הקנה להם את הסמכות לדון דיני קנסות (מה שאין הדיוט יכול לעשות). יש דיון האם מינוי החכמים וקבלת התואר רבי הייתה רק לסמכות לדון או שההכינוי רבי כלל בתוכו גם את הסמכות לדרוש וללמד. אלון טוען שכאשר אדם קיבל את התואר רבי (קיבל אותו מהנשיא בתקופה יותר מאוחרת)- זה כלל מינה וביה את כל הסמכויות. מנגד, אנו רואים שאצל רבי יהודה הנשיא יש חלוקה בין הסמכויות (יורה יורה, ידיו ידיו, יתיר בכורות יתיר). כלומר לא כל מי שיכול לדון, יכול לפסוק על איסור והיתר או להתיר בכורות. ואכן רואים שמסוסר על אחד החכמים שלא הסומך להתיר בכורות. בתלמוד בבלי כתוב שהתואר רבי הקנה את היכולת לדון דיני קנסות.

מודבר כאן על בית דין פרטי, לא קבוע, שדן דיני הודאות והלוואות (מכך שהוא בית דין פרטי לא קבוע ניתן להסיק זאת שלא דן דיני קנסות ונזיקין). נשאלת שאלה מה קורה אם שני הצדדים בענייני נזיקין רוצים לדון בבית דין שכזה, לא ארחיב כאן לאור קוצר המקום.

לפי רבי מאיר- בית הדין של שלושה נבחר כך שכל צד בוחר בורר אחד, ואת הבורר השלישי הם בוחרים ביחד. בהמשך כתוב שכל אחד יכול לפסול את הבורר/דיין של האחר. שילוב של שני הדברים יוביל לכך שבעצם אי אפשר למנות שום בורר בלי הסכמה של הצד השני, יש וטו לכל אחד. מצריך שיתוף פעולה חזק בין שני הצדדים. היתרון של שיטה זו זה שיתוף הפעולה החזק המחוייב שבין שני הצדדים, כלומר שני הצדדים מעורבים בבחירת כל אחד מן הבוררים, ולא ניתן למנות דיין בלי הסכמת הצד השני.

לפי חכמים- בית הדין של שלושה נבחר כך שכל צד בוחר דיין משלו, ושני הדיינים ביחד בוחרים את הדיין השלישי. לפי חכמים ניתן לפסול רק דיינים שיש סיבה אובייקטיבית לפסילתם כמו שופטים פסולים או קרובים, אך אם השופטים כשרים או מומחים הצד השני לא יכול לפסול אותם. משילוב של שני הדברים- יוצא שכל צד מחליט רק על הדיין שלו, אין שום אפרות לפסול שופט (אלא אם כן יש סיבה), לא מצריך שיתוף פעולה בין שני הצדדים. היתרון של חכמים- נראה שדעתם יותר פרקטית. כלומר, יתכן וצד יפסול כל שופט של הצד השני ואז יסכל את ההליך השיפוטי. לפי דעת חכמים לא ניתן לעשות זאת בכלל, שכן אתה לא יכול לפסול את הדיין של הצד השני (אלא מסיבות טובות)+ את הדיין השלישי אתה בכלל לא בוחר. כלומר קשה לסכל את ההליך השיפוטי. היתן כנגד טענה זאת לטעון דאנחנו מדברים על בית דין פרטי של דיני ממונות- על הודאות והלוואות- לא על חיובים מן הדין, אלא על חיובים חוזיים שבהם סיכוי טוב ששני הצדדים לא ירצו לסכל את ההליך השיפוטי. בכל מקרה, ברור שאם יש צד שלא מוכן להתדיין, ניתן לחייב אותו להתדיין.

בית הדין הנברר, הוא בית דין פרטי, של דיני ממונות, שבו כל צד בוחר דיין והם ביחד בוחרים את השלישי (או שהדיין בוחר, תלוי לפי איזה שיטה). לעומתו, בית דין קבוע, היה דן דיני קנסות, גזלות קנסות ונזיקין. בבית הדין הקבוע, הצדדים לא היו יכולים לבחור את הדיינים, הייתה סמכות כפייה להיזקק לדין עם התובע תבע את הנתבע (בניגוד לבית הדין הפרטי שם אין סמכות כפייה). כלומר, בית הדין הפרטי דן בענייני הודאות והלוואות, דיני חוזים. ישנם מגוון דעות האם זה היה בית הדין היחיד או שהוא היה אלטרנטיבי. חיות טוען שהוא היה בית הדין היחיד. חיזוק לכך שהוא היה בית הדין הרגיל ניתן לשאוב ממהקור שמדבר על מקרה בו השוכר והמכשיר לא בטוחים מה קורה כשאר יש שכירות ונקבעה תקופסה של שנה- מה קורה בשנה מעוברת האם צריך לשלם על 12 חודשים או 13. נקבע שם שתלוי אם עשה חוזה חודשי או שנתי- כלומר אם הוא שנתי אז השוכר הרוויח חודש אם חודשי אז צריך לשלם על 13, במקרה שם היה ביניים אז בית הדין קבע שצריכים להתחלק על החודש הזה- ראייה לבית הדין הפרטי. מקור נוסף לראיה על כך שבית הדין הפרטי הוא בית הדין הרגיל- המשנה שלנו במסכת סנהדרין- מדובר כאן על גיני הודאות והלוואות, פכי שהסברתי לעיל. ראיות כלך שמדובר בבית דין אלטרנטיבי- הסיפור על האיש שפרע לאישה את שיערה בציבור, הסיר את כיסי ראשה, נידון בבית הדין לקנס של 400 זוזים, ביקש דחייה, שבר כד של שמן ואז האישה פרעה את שיערה בעצמה- ניסה להוכיח שלא חייב, בית הדין קובע שחייב בלי קשר 400 זוז על בושת, וזה לא משנה אם אחר כך פרעה את שיערה שלא כדין. ראייה נוספת, עשרה דברים שחייבים להיותבעיר כדי שתהיה מתוקנת- אחד מהם בית דין מכין וחובשין.

נשאלה השאלה כיצד זה הגיוני לפי רבי מאיר שניתן לפסול את העדים של הצד השני בלי סיבה אובייקטיבית? הרי היתן לומר שבצב זה הוא פשוט יפסול את כל עדי התיבעה לשמל וכך יזוכה. מה ההיגון בכך? איך הוא טען ככה?

תירוצים-

דעה 1- ריש לקיש (לדעתי)- בתלמוד תירץ עדו- כלומר מותר לו לפסול רק עד אחד של הצד השני- ביקורת על כך- אם העד חשוב אז מדוע הוא יכול לפסול, ואם העד לא חשוב אז מה זה משנה.

דעה 2 (אולי רבי יוחנן)- מותר לפי רבי מאיר לפסול עדים רק עם יש עדים רזרבים- וגם כאן נשאל- אם יש עדים רזרבים- אם הם לא חשובים- מדוע מותר לו לפסול את העדים האחרים. ואם העדים לא חשובים- אז פסילתם לא משנה.

דעה 3- שכרבי מאיר מדבר על עדים, הוא מתכוון לעדים הלא כשרים- כלומר לפי דעה זו- הוא יכול לפסול ולהעיד על עדות שהיא איננה כשרה אם יש עוד עד (כלומר להצטרף לעדות, להחליף עד). מעין שילוב של חכמים עם רבי מאיר. קושי על התירוצ- משנה לגמרי את דברי רבי מאיר. בנוסף, לא ברור מדוע צד שיש לו אינטרס יוכל להעיד על עד מסוים שהוא פסול.

ההסבר שהצענו בכיתה מדבר על כך שלא מדובר על העדים בזמן המשפט, בזמן התביעה, אלא מדובר כאן על העדים בזמן קיום ההתחייבות (כאמור אנו עוסקים בדיני הודאות והלוואות- בבתי הדין בזמן ההלוואה למשל ההלוואה היה צריך להעיד שהוא קיבל הלוואה מהלוואה והא יחזיר לו, להודאה זו היו עדים). כלומר אותם עדי קיום ההלוואה בזמן מתן ההלוואה, אותם לפי רבי מאיר ניתן לפסול מכל סיבה. על רק פירוש זה שהצענו¹⁸ בכיתה ניתן להבין גם את תירוצ אחד ותיים- כלומר התירוצ הראשון מצמצם את האפשרות של צד לפסול רק עד אחד- מצמצם את רבי מאיר. תירוצ שני- מותר לו לפסול את העדים בהליך ההלוואה רק אם יש עוד עדים. עכשיו התירוצים מובנים לנו.

לפי התלמוד בסנהדרין, זכויותיו היתרות של המומחה הם:

1- זהכות לדון כדן יחיד- בדרך כלל כתוב שיני ממונות הם ב3. זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד וכו, כאן בעצם נתלמוד אומר שאם הדיין הוא מומחה אז הם צריכים להסכים רק עליו (יש קושי מסוים בכך שהקניית הכוח בבתי דין פרטטיים היא מכוח הסכמה- ולכן לאורה גם בלי זה יכולים הם לדון רק אם דיין אחד שמסוכם עליהם, כל המוסד הפרטי מושתת על הסכמה, ניתן לתרץ ולומר שחכמים יטצאו כנגד הדבר הזה של דן יחיד אפילו בבתי דין פרטטיים, אך אם היה מומחה זה בסדר לדון יחיד). ניתן להבין זאת גם לגבי דיני קנסות, גזלות, ונזיקין- במקום שלושה, מספיק דיין אחד אם הוא מומחה. בכל מקרה מדובר רק על דיני ממונות.

2- חיסון מפני אחריות במקרה של טעות- כלומר בעקרון אם דיין טועה יש לו אחריות במקרה של טעות ומעשה דין ונזק. כאן בתלמוד נאמר, שאם הוא דיין מומחה- אז הוא לא יהיה אחראי במקרה של טעות.

הגמרא מספרת על רב נחמן ורבי חייא שכתוב עליהם "כגון אני" שדנו דיני ממונות ביחיד. מדובר על שני חכמים מולפגים, תלמידו של רבי יהודה הנשיא וראש בית הדין בבל. מה הכוונה כגון אנא? הגמרא מנסה להבין מי הוא דיין מומחה- האם מדובר על מי שהוא "גמירנא וסבירנא" + "ניקטנא רשותא", או רק גמירנא וסבירנא? כלומר הגמרא יוצאת מנקודת הנחה שמירנא וסבירנא דיין מומחה חייב להיות, כלומר הוא חייב להיות תלמיד חכם שלומד ומעיין- דבר אשר ראשי הישיבות בבל קבעו. השאלה שנשאלה האם בנוסף לכך, הוא צריך גם ליטול ראשות מראש הגולה- שהיה המנהיג הפוליטי של היהודים בבל- נציג כלפי השלטונות. כדי לענות על השאלה הזאת הגמרא מביאה סיפור על מר זוטרא שבא לפני רב יוסף- רב זוטרא טעה במשפט כדיין ועכשיו הוא שואל את רב יוסף האם הוא חייב לפצות על הטעות שלו. הוא עונה שאם הם הסכימו שהוא ידון לפי דעתו אז לא צריך לשלם, ואם לא אז חייב לשלם. בכל מקרה מה שחשוב מכאן זאת ההוכחה שדיין מומחה יכול להיות גם מי שלא נטל רשותא- כלומר לא ביקש את רשותו, לא הוסמך ע"י ראש הגולה. כלומר לפי גמרא זו, יוצא שכדי להיחשב לדיין מומחה צריך להיות גמירנא וסבירנא, אבל לא חייב ליטול רשות מראש הגולה.

רב ושמואל אומרים שמי שרוצה פטור מאחריות לנזק שנגרם כתוצאה מטעות בדין, צריך לקבל רשות מראש הגולה. כלומר אתה יכול להיות לדון לפי רב ושמואל, אבל אם אתה טועה, לא תהיה לך חסינות כנגד אותה הטעות, שכן לא קיבלתה רשות מראש הגולה. קביעה זו מבוססת על האמונה דל רב שוומאל שכדי שדיין יהיה דיין מומחה צריך לא רק שיהיה גמירנא וסיברנא, תלמיד חכם שלומד ומעיין, אלא גם הסמכה מראש הגולה. רב ושמואל היו מדור האמוראים הראשון, ולכן המוסרת הזאת שהם אומרים קודמת כרונולוגית בזמן למה שנאמר לפני. כל הסוגיה משקפת מתח שאעמוד עליו בשאל ההבאה בין חכמי בבל לראש הגולה. יש עוד דרך להיפטר, ולהיות חסין בפני טעות בדין. כמו בסיפור של רבי יוסי בר חלפתא שלא היה מוכן לדון דין תורה אלא רק מדעתו. ולמה עשה כך? משום שלא רצה לקחת אחריות במקרה של טעות, כלומר אם יש הסכמה לכך שהדיין ידון מדעתו, אז הוא לא אחראי על טעותו ואין לערער ולחייב אותו (מעניין להוסיף שיש מקור שאומר שאסור לדיין להציע/ לחייב את הצדדים שזה יהיה מדעתו).

כל הסוגיה מציגה מתח בין חכמי בבל לבין מוסד ראש הגולה. כלומר מי חזק יותר, מי יכול למנות דיינים מומחים, האם צריך רק גמירנא וסבירנא, לימוד ועיון שאת זה חכמי וראשי ישובות בבל יודעים, יודעים מי אצלם בישיבה הוא גמירנא וסבירנא. או שצריך גם אישור והסמכה של ראש הגולה. במאבק הכוחות שבין ראש הגולה לבין חכמים- בסוגיה הזאת ידם של חכמים על העליונה- נקבע שדיין מומחה לא צריך ראשות מראש הגולה, אלא רק שיהיה גמירנא וסבירנא. מעניין לראות שבסוגיה נוספת יש האדרה של ראשי הגולה מול הנשיא- נקבע שם שחכמי הגולה חזקים יותר מהנשיאים- שהסמכה שלהם תפוסת גם בא"י, אבל הסמכה של א"י לא תופסת בבל. בבל יש סמכות לראש הגולה להעניש ובא"י לנשיא אין (מה שלא נכון היסטורית, לנשיא הייתה סמכות חזקה להעניש- אגרת שמספרת שהנשיא דן דיני נפשות בהסכמת רומי). מעניין לראות את המתח שבין הסוגיה הזאת שמקטינה את ראש הגולה לבין ההסוגיה השנייה שמאדירה אותי. יתכן כי כלפי פנים, בתוך בבל חכמים הקטינו את תפקידו של ראש הגולה כי רצו להיות אלה שקובעים, שידם על העליונה, שממנים דיינים מומחים. מנגד, כלפי חוץ, ייתכן כי האדרת ראשי הגולה הייתה כדי להאדיר את בבל באופן כללי, ואת הסמכות והלימוד שם מול ארץ ישראל.

